

*Відбитка зі Збірника Українського Наукового Інституту в Америці
Сент Пол, Мінн. — Прага, 1939.*

Др. Микола Андрушак:

Українська історіографія.

I. Погляд на розвиток і характер української історіографії продовж 900 років (1039—1939).

Початки української історіографії вяжуться з культурною діяльністю князя Ярослава Мудрого (1018—54). Літописання почалося в Україні при основаному цим князем київському Софійському соборі в 1039 р. Й продовжувалося відтак у київській Печерській Лаврі та продовж XII ст. в інших осередках політичного й культурного життя Русі. Та всі місцеві літописи з XII ст. запропастилися, твердження про їх існування можемо опирати тільки на вістках, що дісталися з цих літописів до центрального Київського Літопису. В XIII ст. в часах розцвіту галицько-волинської держави Романовичів центральне місце в українському літописанні займає літопис складаний при дворі князів Романа Мстиславича, Данила і Василька Романовичів, Володимира Васильковича і Мстислава Даниловича на Волині, але названий Галицько-волинським. Та цей літопис не доведений навіть до кінця існування галицько-волинської держави, тільки вривається на 1292 р.

Чисельна й культурна перевага руського (українсько-білоруського) елементу в XIV—XVI ст. в литовській державі запевнює йому самоврядування й збереження давніх форм державного життя з часів Русі Рюриковичів. У литовсько-русській державі відроджується руське літописання, що плекає серед українського й білоруського населення привязання до литовської династії Гедиминовичів. Поруч з цими литовсько-русськими літописами розвивалося літописання по монастирях локального характеру продовж XVI—XVIII ст.

Третя фаза розвитку української історіографії припадає на добу козацької держави XVII—XVIII ст. Центральним моментом заінтересування літописання цієї доби являється Хмельниччина; бачимо це наглядно в літописах Самоидія (загадного М. Возняком Федора Кандиби, († коло 1702 р.), Самійла Величка († коло 1728) й Григорія Грабянки († 1734 р.). За цими чільними козацькими літописцями слідував у XVIII ст., ряд авторів козацьких літописів і мемуарів. Замікає козацьку добу української історіографії „Історія Русів“, якої автором виказують М. Возняк і А. Яковлів князя Олександра Без-

боро́дько (1747—1799), що був сином козацького генерального писаря й судді Андрія та канцлєром російської імперії.

Ідеологія українського літописання продовж XI—XVIII ст. була державницька. Починаючи київськими літописними записками XI ст., що збереглися в наданій ім у початках XII ст. літописцем Нестором формі, а кінчаючи „Історією Русів“ помітна у всіх літописах тенденція висвітлити головне історичний процес державного життя в Україні. З признанням відмічуються державних будівничих - князів Рюриковичів і вірних їм боярів у старокняжій добі, князів Гедиминовичів і князів - землевласників таких, як Острозькі, в літовській добі, гетьманів і запорозьке військо в козацькій добі. Натомість осуджують літописці руйнуючу державу силу, княжі міжусобиці ворохобних бояр, болохівських князів, тих гетьманів і козаків, що вислугувалися чужим, ворожим українській державності силам.

Попри те наша історіографія XI—XVIII ст. є показником розвитку нашої національної самосвідомості. В Несторовій „Повіті временных літ“ протиставиться спершу зайшлих на Україну варягів — Русь тубильним славянським племенам, згодом Русею означується князів — Рюриковичів, їхні дружини та опановану ними територію. В Київському Літописі, що подає вістки з усієї української національної території по 1200 р. назву „Русь“ прикладається не тільки до князів та їхніх дружин, але „руською землею“ звуться київська земля в протиставленні до інших земель, в яких княжили Рюриковичі, та в загальному всі ті землі, в яких княжили Рюриковичі, в протиставленні до інших, чужих держав. У Галицько-волинському Літописі „всею руською землею“ звуться українська національна територія, в літовсько-руських літописах українсько-білоруська територія разом. В козацьких літописах скупчується увага авторів на терен козацької державної України. Безбородько, що не обмежувався історією козацької доби, але подав також історію княжої й літовської доби та прикладав до України стару її назву, написав з досадою: „Відомо, що перед тим були ми тим, що тепер московці: уряд, першенство й сама назва Руси від нас до них перейшла“.

Хоча в нашому літописанні XI—XVIII ст. були пріори, літописи були писані в різних осередках, різних часах, серед відмінних умовин, все таки, наша історіографія цих вісімох століть має одинаковий прагматичний характер.*). У добі українського національного відродження наша історіографія прибрала еволюційний генетичний характер: її мета наукові досліди правди. Але в своїх пошукуваннях історичної правди не йшли наші історики одним шляхом продовж XIX і в початках ХХ ст.; їх підхід був різний під оглядом методологічним і ідеологічним.

*). Д. Багалій (Нарис української історіографії т. I вип. I, Київ 1923 ст. 4) пише, що українська історія „почалася літописними оповіданнями, де не було ще прагматизму, потім перетворилася в прагматичну історію, але ставила перед собою головним чином національні патріотичні завдання“. Слід згадити, що Багалієм у тому, що в первісних київських літописних записках не було прагматизму, який вже помітний в „Повіті временных літ“.

Перші історики першої половини XIX ст. Дмитро Бантиш-Каменський (1788—1850) і Микола Маркович (1804—1860) у своїх оглядах історії України обмежувалися компіляцією тих історичних джерел, які попали їм у руки, без основної їх критики. Критично почав розглядати джерела Михайло Максимович (1805—1873), що спершу зачеснівся в ділянці етнографії. Він звернув увагу на те, що народня словесність є також джерелом для пізнання минулого народу.

Використовуючи етнографічні досліди для висвітлення історії Максимович перший увів до нашої історіографії етнографізм, що його в другій половині XIX ст. яскраво зазначив Микола Костомарів (1817—1885). Останній, виказуючи зв'язок етнографії з історією вказував, що давніше історики досліджували розвиток держави, а не народу. Звертаючись до дослідів історії народу історик мусить знати сучасний стан народного життя, про що саме інформує етнографія. Безперечно, народня словесність зберігає в собі образки народного минулого, але все таки цю народну традицію треба перевірювати по змозі актовими матеріалами. Адже немає сумніву, що в народній словесності текст переказу улягає продовж років постійно змінам, аж доки на папір не схопить його якийсь етнограф. Та Костомарів, а подекуди й другий визначний знаєць архівних матеріалів Володимир Антонович (1834—1909) давали в своїх працях перевагу вісткам, зачерпненим із етнографічних матеріалів. Останніми покористувався в своїх працях і Михайло Грушевський (1866—1934), однаке він цитував ці матеріали для пояснення подій, виведених аналізою актових матеріалів.

Додатною сторінкою етнографізму в українській історіографії було обхоплювання історичними дослідами всіх проявів національного життя, отже не тільки політичного, але й культурного, соціального й економічного. Відемною сторінкою — надмірна переоцінка ролі народної маси в історії. Для Костомарова не Хмельницький був головним діячем, а нарід, не Хмельницький підняв нарід, а народня потреба визвала Хмельницького на історичну арену. Народ — на думку Антоновича — дав силу Хмельницькому, якому він відмовляв політичного хисту. Ровесник Антоновича Олександер Лазаревський (1834—1902), досліджуючи соціальну й економічну історію старої гетьманщини, гостро критикував козацьку старшину за її відношення до козаків-селян, натомість одобрював російську політику в Україні. На його думку — заведена Катериною II кріпаччина на Лівобережжі явилася як завершення й результат соціально-економічного процесу, що відбувався на протягу майже півтораста років. Ідею української автономії у козацької старшини зводив до самих тільки її змагань використовувати свободну людність. Тим давав Лазаревський зброю в руки москалів проти української державності, подібно, як Пантелеїмон Куліш (1819—1897) своїм крайнє ворожим наставленням до козацтва взагалі.

Куліш, більше письменник ніж історик, не опирав своїх думок на докладному розвідлі історичних джерел, лише безкритично використовував чужі архівні матеріали з неприхильними вісткама про козаків і під їх впливом виробив собі хибний погляд на цивілізаторську місію польської шляхеччини й державницьку місію московського ца-

рату в Україні. Цим Куліш відокремився від сучасного йому етнографізму і народництва в українській історіографії й був звеличником тієї самої концепції, яка явилася в першій четвертині XIX ст. в компіляціях Д. Бантиш-Каменського, та починаючи 30-ими р. р. в компіляціях старих галицьких істориків Дениса Зубрицького (1777–1862), о. Антона Петрушевича (1821–1910) й проф. Ізидора Шараневича (1829–1901). Очевидно, названі галицькі історики виробили свій погляд на державницьку московську місію, не знаючи правдивого обличчя московської політики до такої міри, як це міг знати Куліш. Після останнього серед українських істориків Придніпрянщини були такі, що до 1918 р. погодилися зовсім із супремацією московського народу як державного народу в Україні. Був між ними й учень Антоновича Дмитро Багалій (1857–1932).

Інший ученик Антоновича Михайло Грушевський (1866–1934) став творцем новітньої української національної історіографії. Як професор львівського університету на катедрі „всесвітньої історії з особливою увагою на Східну Європу“ в 1894–1914 р. р. та водночас як керманич наукової праці в Науковому Товаристві ім. Шевченка у Львові (якого головою був у 1894–1914 р. р., директором Історично-філософічної Секції у 1894–1914 р. р.). Грушевський виховав низку істориків у Галичині. Не зриваючи звязків зо своєю тіsnішою батьківчиною він оснував у Києві, як лиш полекшав там царський режим, Українське Наукове Товариство (1908 р.), при якому згуртували українських учених Придніпрянщини. Його і його учеників історичні розвідки у редактованих ним „Записках Наукового Т-ва ім. Шевченка“, „Записках Українського Наукового Товариства“ і в „Україні“ промошували шлях до повного висвітлення історії України. Грушевський сам опрацьовував систематично джерела й довів історію України у 10 томах до гадяцького договору 1658 р.

Але звіж 30 років своїх історичних дослідів Грушевський, вихований у строгих традиціях радикального українського народництва був тієї думки, що в конфліктах народу й державної влади вина лежить по стороні влади. „Бо інтерес трудового народу — це найвищий закон всякої громадської організації і коли в державі цьому трудовому народові не добре, це його право обрахуватися з нею“. З тієї точки погляду виходячи, Грушевський симпатизує з болохівцями, „татарськими людьми“, що бунтувалися проти своєго короля Данила й переходили на татарський бік. Не вдаючись у глибші досліди, з яких причин болохівські князі не почували свого обовязку повинуватися галицько-волинським князям у скрутній для останніх ситуації, Грушевський почав на львівському ґрунті свою працю саме розвідкою про нібито „Громадський рух на Вкраїні в половині XIII ст.“. До речі, Грушевський помилявся, коли це й пізніше в 1920 р. був погляду, начебто „у звязку з татарським нападом 1240 р., прокинувся в нашому народі дуже цікавий і симптоматичний рух“, а саме „користаючи з нападу на Україну татар, поодинокі оселі, громади, а то й цілі краї українські переходили на сторону татар, піддавалися їм, обіцяли давати данину збіжжям та бути під безпосередньою татар-

ською владою в покорі і послуху і не хотіли більше знати своєї держави і князів". Основніший розгляд джерел до проблеми т. зв. болохівців навів би Грушевського на те, що це були ще не засимільовані українським населенням кочовики, що почувалися близьими до татар ніж до Русі.

Але дехто з післявоєнних критиків Грушевського переборщує, коли оцінює його ролю в українській історіографії як негативну на основі розвідки його як початкового історика про „Громадський рух на Вкраїні в половині XIII ст.“ та його журналістичної статті в віденському „Борітесь — Поборете!“ про „Українську партію соціялістів-революціонерів та її завдання“. В своїх журналістичних статтях і політичних потягненнях у часі української національної революції й після неї старий Грушевський був дитиною і вишукав аргументи, щоб доказати своє „соціял-революціонерство“ від літ своєї молодості. Однаке як історик Грушевський був обережний з висуненням якоїсь необоснованої джерельними матеріалами думки. Не синтетик лише аналітик у своїй 10-томовій „Історії України-Русі“ (не беру тут під увагу його популярних і чужомовних нарисів історії України) та історичних розвідках Грушевський часто не висуває сам висновку, а залишає тільки зведені разом сумлінно зібрані джерельні вістки. Тимто в його історичних працях губиться його негативне становище супроти своєї власної держави, коли входять в гру власні матеріальні інтереси й принципіальна симпатія до всякої опозиції й активної боротьби з засиллям держави, яким то становищем він чванився у згаданій журналістичній статті. Навпаки, багатий джерельний матеріал у його працях дає змогу читачеві самому творити власні концепції. І ніде правди діти — матеріали зібрані Грушевським в його „Історії України-Русі“ можна аналізувати й творити на їх основі висновки в національно-державницькому дусі.

Заслугою Грушевського для української національної історіографії було обоснування та впровадження до наукового вжитку схеми історії українського народу на цілому просторі його історичного життя на заселеній ним території, як одного суцільного й нерозривного процесу. Він виказав, що історія київської княжої Руси це виключно історія України й не можна її лучити з історією Московщини. Цю схему приняли згодом усі українські історики й тимто Грушевський став батьком сьогочасної української історіографії.

Українське державне будівництво 1917—20 р. р. вплинуло і на характер української історіографії. На українському національно-державницькому ґрунті станув історик Дмитро Багалій, що задумав згідно зо схемою Грушевського виготовити нарис української історіографії. Та свій задум виконав він тільки щодо літописання княжої й козацької доби (Збірник історично-Філологічного Відділу УАН, ч. 1, Київ 1923—25). На вступі до свого „Нарису історії України на соціально-економічному ґрунті“ подав Багалій також огляд новішої української історіографії за останнє століття, починаючи 20-ими р. р. XIX ст., але сам він ставався насвітлити зо свого нового становища марксистського історичного матеріалізму, що його приняв він,

підпорядковуючись вимогам большевицького режиму. Всеж таки Багалій у своїх дослідах далі тримався строго історичних джерел.

Грушевський, що повернув у 1923 р. до Києва і згуртував в Історичній Секції Української Академії Наук придніпрянських молодих істориків, почав еволюціонувати в національно-державному напрямі. Національно-державні моменти підкреслені завжди в його статтях у виданнях Української Академії Наук, ще коли праця в останній не зазнавала великих перешкод зо сторони большевицького режиму. Грушевський передбачував, що цей режим прямує до знищення української державної думки. Передбачуючи сумний кінець Української Академії Наук, ще в квітні 1929 р. писав Грушевський з нагоди 150 тої книги львівських „Записок НТШ“: „Товариство ім. Шевченка, організуючи західно-українські сили, виходячи в своїй роботі від проблем історії західно-українських земель, обслуговуючи наукові потреби місцевого громадянства в цій сфері не може бути заступлене науковими організаціями Радянської України — якими б дослідчими, видавничими й популяризаційними засобами вони не розпоряджали. А й проблеми загально-українського характеру дуже корисно й навіть необхідно бачити в аспекті взаємовідносин західніх і східніх українських земель і самі ці взаємовідносини повинні обслідуватися під кутом зору Наддніпрянщини і Наддністрянщини, щоби про них можна було виробити собі об'єктивний суд“. Цей натяк Грушевського про потребу історичного обслідування „під кутом зору Наддністрянини“ означає, що для об'єктивної оцінки історичних подій не вистарчає розглянути їх „під кутом зору Наддніпрянщини“, де навіть наукова думка тепер придбавлена.

Грушевський в Історичній Секції УАН у Києві та інші історики під проводом його досліджували головно різні проблеми з історії гетьманської козацької держави XVII—XVIII ст. Вже сама така тематика вказує, що їх інтересувала держава, а не сам народ. Дослідники різних ділянок — історики політичної думки, права, культурного, соціального й економічного життя, всі підкреслювали в своїх працях національно-державні моменти. Слід звернути увагу, що навіть Петрик, який повстал за гетьмана Мазепи в 1692 р., вийшов у дослідах нового його історика (Олександра Оглобліна) речником незалежної української держави, а не, як у давнішій історіографії — речником інтересів запорозької черні. Найяскравіше національно-державне становище зайняв у своїх працях Осип Гермайзе, що між іншим пробував висвітлити українську політику в добі Руїни. Гермайзе оцінював політику гетьмана Петра Дорошенка як всеукраїнську, всекозацьку, але ця його політика спиралася на орієнтації степових козаків, що були у постійних торговельних і культурних звязках з татарами. Зновуж городові козаки в лісистій Сіверщині тяготіли до Москви. Але приписуючи Дорошенкові степову орієнтацію, що її старався гетьман накинути всім козакам, Гермайзе не бере під увагу того, що Дорошенко опирався на Туреччину, а не на Крим, що в тому часі змагав до невалежності і вів свою українську політику наперекір Стамбулові.

На західних українських землях і на еміграції державно-творчі моменти є підкреслені в усіх сьогочасних істориків. Історики Іван Кревецький і Іван Крипякевич підкреслюють переломове значення в переході від народницького до державницького напряму праць Степана Томашівського (1875—1930), Вячеслава Липинського (1882—1931) і Омеляна Терлецького. Приймаючи факт „започаткування“ ними державницького напрямку в українській історіографії, треба одначе зробити застереження щодо деяких концепцій Томашівського й Терлецького. Томашівський вважає українською галицько-волинську державу XIII—XIV ст., що їй — на його думку — мають українці завдачувати свою національно-політичну, культурну, а в часті мовну окремішність. Хибно, бо процес творення нашого народу спершу з назвою „Русь“, можна ствердити на основі розгляду літописів княжої доби від початків християнізації України. А далі, не маючи опертя в історичних джерелах, Томашівський приняв ленну залежність галицьких князів від західно-римських цісарів. Таку концепцію можна вважати прислужницькою і її можуть ужити чужі історики як зброї проти нашої державної незалежності в минулому*). Терлецький є радше популяризатором історії і в його нарисах історії української держави є багато не підpertих джерельними матеріалами тверджень, між іншими його негативне становище щодо ролі Запорожжя. Кращим від нарисів Томашівського й Терлецького є нарис історії Дмитра Дорошенка, хоч і в ньому є деякіogrіхи.

Дорошенкові завдачуємо й загальний „Огляд української історіографії“ (Прага 1923) від найдавніших часів до початків 20-их р. р. XX ст. та кілька інформативних нарисів для чужинців. „Ukrainian Historiography since 1914“ (The Slavonic Review, London 1924, Vol. III, Nr 7, стор. 233—239), „Die Entwicklung der ukrainischen Geschichtsidee vom Ende des 18. Jhs bis zur Gegenwart“ (Jahrbücher für Kultur u. Geschichte der Slaven, Verlag Ost-Europa-Institut in Breslau, N. E. Bd. IV, Heft 3, 1928, ст. 363—379), „Die Entwicklung und die Errungenschaften der ukrainischen wissenschaftlichen Forschungstätigkeit in der letzten fünfzig Jahren“ (Mitteilungen des Ukrainischen Wissenschaftlichen Instituts in Berlin, Heft I, 1927, ст. 1—10), „Die Entwicklung der Geschichtsforschung in der Sowjet-Ukraine in den letzten Jahren“ (ibid. Heft 2, 1928, ст. 35—56), і „Die ukrainischen historischen Forschungen in den J. 1914—30“ (Zeitschrift für Osteuropäische Geschichte, Bd. V, Heft 3, Berlin - Königsberg 1931, ст. 453—462). Огляд історіографії XVIII—XIX ст. (до П. Куліша включно) подає також І. Крипякевич („Українська історіографія“ — Львів 1923).

Д. Багалій задумував видати обширніший нарис української історіографії, але не здужав опрацювати її в цілості. Видав тільки огляд літописів княжої і козацької доби, попереджений його загальним нарисом теорії історії та його поглядом на схему української історії

*) Використав це навіть прихильникам німецькій історик др. К. Lück (Deutsche Aufbaukräfte in der Entwicklung Polens. Plauen-Posen 1934, ст. 9—10 і 464); в рецензії цієї праці („Діло“, Львів 1934, ч. 342) я вказав німецькому авторові, що думка Томашівського не має підтвердження в джерелах.

і на змісіг української історіографії („Нарис української історіографії“ т. I. вип. 1–2, „Збірник Історично-Філологічного Відділу У. А. Н.“ ч. I., Київ 1923 і 1925). Огляд української новітньої історіографії, починаючи 20-ими р. р. XIX ст. подав Багалій у вступі до „Нарису історії України на соціально-економічному ґрунті“ (т. I. „Збірник І.-Ф. В. У. А. Н.“ ч. 72, Київ 1928, ст. 20–124). Крім того маємо ще його статті: про організацію української історичної праці в 1917–1927 р. р. („Бібліографічний Збірник“, Харків 1930, ст. 5–11) і про досягнення української історіографії в тому ж часі („Українські Щоденні Вісти“ Нью Йорк 1928 ч. 16 — передрук з київської „Пролетарської Правди“), все те з кадилом марксизму і большевицькій владі.

Зайшим тут вичислювати щорічні історіографічні огляди, що появлялися головно в редактованій М. Грушевським „Україні“ в 1926—30 р. р., бо вони є зібрани в обширній праці проф. Мирона Кордуби: „La littérature historique soviétique ukrainienne, Compte-rendu 1917–1931 (Varsovie 1938, Bulletin d'Information des Sciences Historiques en Europe Orientale). Др. Кордуба подав також огляд української історіографії за 1927–28 р. р. на західно-українських землях і в осередках української політичної еміграції в Європі („La littérature historique ukrainienne en Pologne et dans l'émigration ukrainienne“ — ibid. t. II, fasc. 1–2, V. 1929, ст. 73–119). Загальний огляд української історіографії за 1921–30 р. р. приготовив я, та з нього тільки початкові розділи вдалося мені надрукувати в „Літописі Червоної Калини“ (Львів 1932, ч. 9–10) та в „Kwartalnik-u Historycznym“ (р. XLVIII, Л. 1934, зш. 1, ст. 57–64, зш. 2, ст. 299–318), решта залишилася в рукописі.

Загальну характеристику української історіографії подали І. Кре-вецький (Записки Наук Т-ва ім. Шевченка у Львові 1924, СХХХIV—СХХХV, ст. 161–184; „Літопис“, Берлін 1924, ч. 3, ст. 38–40; „Нова Зоря“ Л. 1928, ч. 91) і І. Крип'якевич (на зізді істориків Східної Європи у Варшаві 1927 р. „L'état actuel de l'historiographie ukrainienne, Conférence des Historiens des Etats de l'Europe Orientale et du Monde Slave, Varsovie, le 25–26 juin 1927, II. Compte-Rendu et Communications. V. 1928 ст. 109–114).

II. Осередки й видавництва після світової війни.

Загальний перегляд осередків української історіографії від її початків до 1920 р. подав у своєму „Огляді української історіографії“ Д. Дорошенко. Тимто ще раз розглядати цю саму тему в нашому нарисі зайве й обмежимося розглядом осередків і видавництв української історіографії від 1920 р. до останніх днів.

До 1931 року головним осередком української історичної праці була основана в 1918 р. Українська Академія Наук, що складалася з трьох головних відділів (історично-філологічного, фізично-математичного й соціально-економічного) та низки спеціальних наукових комісій, секцій, комітетів, інститутів, лабораторій, бібліотек, музеїв і т. п.

Дослідами над минулим України керував від 1924 р. Мих. Грушевський, як керманич київської Науково-Дослідчої Катедри Історії України й голова Історичної Секції при УАН. Н. Д. К. І. У. випустила три томи своїх „Студій з історії України“. Органом Історичної Секції був відновлений у 1924 р. М. Грушевським науковий спершу тримісячник, згодом двомісячник українознавства „Україна“, якої в 1924—30 р. р. (її видавання припинено після випуску 43. ч. за вересень 1930 р.) з'явилося 36 книжок: там були поміщувані короткі розвідки, матеріали з громадського й літературного життя України в XIX—XX ст. бібліографічні огляди й рецензії та хроніка наукового руху. Крім „України“ видавала Історична Секція ВУАН свої „Записки“ як продовження „Записок“ колишнього „Українського Наукового Товариства“ (основаного в 1908 р.) у Києві. На ці „Записки“, яких вийшло 16 томів (XIX—XXXII, XXXVI, XXXVIII) зложилися „Наукові Збірники Історичної Секції ВУАН“ за 1924—29 р. р., Збірки студій: „Київ та його околиця в історії і пам'ятках“ (т. XXII) і „Чернігів і Північне Лівобережжя“ (Огляди, розвідки, матеріали) (XXIII), 6 книг матеріалів з громадського й літературного життя України XIX і початків XX ст. п. н. „За сто літ“ (XXIV, XXV, XXIX—XXXI, XXXVIII) і збірка науково-публіцистичних і полемічних та етнографічних писань Костомарова (XXVII і XXXV) та збірка розвідок і заміток І. Джиджорі про „Україну в першій половині XVIII ст.“ (XXXVI).

Крім того історичні праці містять у великій кількості видання Історично-Філологічного Відділу УАН присвячені дослідам української історії, письменства й мови. Сюди належать „Записки Історично-філологічного Відділу УАН“ (25 томів) і „Збірник Історично-філологічного Відділу“ (105 томів, деякі томи в кількох випусках). У цих „Збірниках І.-Ф. В УАН“ містяться праці спеціальних дослідниць інститутів при УАН. Крім уже згаданих видань Історичної Секції належать туди видання Археографічної Комісії УАН („Пам'ятки українського письменства“ (т. I.), „Український Археографічний Збірник“ (I—III т. т.) та „Український Архів“ (т. I.). Дослідам первісної культури та її пережитків в Україні є присвячений науковий щорічник спершу Культурно-історичної Комісії, опісля Кабінету Примітивної Культури при Науково-дослідчій Катедрі Історії України „Первісне громадянство“ (4 річники 1926—9 по 3 випуски). Комісія для складання Історично-географічного Словника України видала 3 томи „Історично-географічного Збірника“, „Матеріали для культурної й громадської історії Західної України“ (т. I.) видала Комісія Західної України. 2 збірники праць присвячених декабристам в Україні видала Комісія для дослідів громадянських течій на Україні. 2 „Збірники праць“ разом з матеріалами до історії жидів на Україні видала Жидівська Історично-Археографічна Комісія. Туркологічна Комісія видала м. ін. важний для історії України том „Студій з Криму“.

Вартість для історичних дослідів мають видані Комісією Історичної Пісенноти при Історичній Секції УАН, 2 томи „Українських, Народних Дум“, „Українські Грамоти“ (т. I.), видані Постійною Комісією історії української мови, 3 томи „Памяток мови та письменства

давньої України" та 1 том „Праць Комісії давнього українського письменства", виданих Комісією давнього українського письменства, листування й щоденник Шевченка видані Комісією памяток новітнього українського письменства, „Історичний Словник українського язика" (т. I.) Комісії на уложення історичного словника української мови, I випуск „Української Бібліографії", виданої Бібліографічною Комісією. Відділ Мистецтва при Всеукраїнському Археологічному Комітеті УАН видає „Історію українського орнаменту". Етнографічна Комісія — збірку про „Дніпровських лоцманів" і 9 книжок „Етнографічного Вістника", де знайдемо також матеріали для історика.

З інших томів „Збірника Історично-філологічного Відділу УАН" слід відмітити „Ювілейні збірники" на пошану істориків-академиків Д. Багалія і М. Грушевського, „Нарис української історіографії" (2 випуски) та „Нарис історії України" (т. I.) Д. Багалія, „Волзький шлях та стародавні Руси" П. Смирнова, „Українська драма" В. Резанова (5 вип.), „Історія книжної справи на Україні" й „Стара вища освіта в київській Україні" Ф. Титова, „Історія української літератури" (т. т. IV — V) М. Грушевського, „Матеріали для біографії" В. А. Антоновича, „Україна в російському письменстві" (т. I.) В. Сиповського, 2 випуски „Наукового Збірника Ленінградського Т-ва дослідників української історії, письменства та мови" та „Річник Українського Театрального Музею" (т. 104 „Збірник I.-Ф. В. ВУАН").

Діяльну участь в історичій роботі брав і III-тій Соціально-Економічний Відділ УАН. Низку цінних розвідок маємо в „Записках Соціально-Економічного Відділу УАН" (7 т. т.) та в „Збірниках С.-Е. В. ВУАН" (1—30 і 33—34 т. т.). Серед останніх слід відмітити „Праці Комісії для вивчення західно-руського та вкраїнського права" (вип. I—VI і VIII), „Праці Комісії для вивчення звичаєвого права України" (3 вип.), „Праці Семінару для вивчення народного господарства України" (3 вип.), „Праці Демографічного Інституту" (т. т. I і IV—VIII) та „Праці Комісії для вивчення фінансових справ" (вип. 1—5).

Хоч свою наукову працю вела Українська Академія Наук серед дуже невідрядних обставин, все таки її наукові здобутки для українознавства взагалі, а для української історіографії зокрема — велиki. Та наукова праця в ділянці історіографії припинилася у 1930 р.

Вже від 1928 р. большевицький уряд почав „реорганізувати" ВУАН. У 1928—30 р. р. скасовано низку академічних наукових установ, що займалися студіями українознавства напр.: Історично-філологічний Відділ УАН, Науково-дослідчу катедру історії України та Історичну Секцію при УАН, під керівництвом М. Грушевського, припинюючи всі його історичні видавництва, між іншими й двомісячник „Україна", а створено зовсім ненаукові агітаційні установи (напр. катедра марксизму-ленінізму, комісія для досліджування релігійної ідеології, цебто для боротьби з релігією й ін.). Водночас большевики унеможливили працю відомим українським старшим і молодшим ученим (як М. Грушевський, С. Єфремов, М. Слабченко, К. Мельник-Антоновичева, В. Ганцов, О. Гермайзе, Г. Голоскевич й ін.), а зате

ввели до Академії низку своїх агітаторів (М. Скрипник, О. Шліхтер, М. Яворський, В. Юринець й ін.). В яких умовинах опинилася тоді УАН про це інформує нас брошура А. Я. Артемського: „Що таке Всеукраїнська Академія Наук? (ВУАН)“, що з'явилася її накладом у Києві 1931 р. та „Вісті ВУАН“ з 1931 р. З партійною зацілістю нападає Артемський не лише на справжні світила української науки М. Грушевського, К. Воблого, А. Кримського й С. Єфремова за їхнє становище в обороні науковости й аполітичності, але також закидув „марксистському історикові“ М. Яворському що він „замаскував свою антирадянську минулу і провадив антипролетарську лінію в своїй науковій праці“. Зразком большевицької тогодчасної критики наукових дослідів над історією України є „рецензія“ Ф. Ястребова в „Прапорі Марксизму“ (ч. I за 1930 р. ст. 133 – 148) на першу половину IX. тому Історії України М. Грушевського. Автор кінчить її висновком: „Тому девяного перша половина — ворожа нам книга!“ та передмова С. Гуревича до „Нарисів з історії капіталізму на Україні“ (вип. I, Харків—Київ 1931) Ол. Оглобліна.

„Реформуючи УАН большевицький уряд перевів з початком 1930 р. злуку першого Історично-Філологічного й третього Соціально-Економічного Відділів в один ІІ-ий Соціально-Економічний Й Історичний Відділ ВУАН. (Перший Природничо-Технічний Відділ це бувши 2-ий Фізично-Математичний). У звязку з цією „реформою“ обмежено працю й видання Академії в обсягу українознавства. Тому вже в 1930 р. з'явилось тільки три томи історичних видань Академії. „Київські Збірники історії й археології, побуту й мистецтва“ (т. I), видані Академічною Комісією історії Києва, з'явилися вже в 1931 р. (цей рік вказанений на обкладинці), але були зредаговані усуненими з початком цього року поза межі України М. Грушевським. Крім того видали по одному томові Комісії: Історично - географічна (IV т. Історично-географічного Збірника) й українського письменства доби феодалізму та торговельного капіталізму. (IV-ий том, „Памяток мови та письменства давньої України“).

Після процесу Спілки Визволення України в 1930 р. нагінка со-вєтського уряду на українських наукових дослідників, у першу чергу істориків, Михайла Грушевського та його найближчих співробітників, прибрала чим раз більші розміри. В початках 1931 р. розвязано Історичну Секцію при ВУАН разом із її установами, Грушевського примушено виїхати до Москви на заслання. Подібна доля стрінула найближчих співробітників Грушевського, з яких залишилися в Україні тільки ті, що „показалися“ за свою дотогочасну працю для української національної науки. Ці „каяття“ — самобичування себе за те, що разом із Грушевським своїми дослідами обґрунттовували український націоналістичний сепаратизм, та наклепи на Грушевського й інших істориків, за те, що в їхніх працях пробивається українська національна державна (по большевицькій термінології „буржуазна націонал-фашистська“) ідеологія, заповнюють і нечисленні історичні видання ВУАН за 1932—35 р. р., а саме дві книжки журналу циклю історичних наук „Україна“ ($\frac{1}{2}$, січень — червень і 3, липень — вересень

1932), „Записки Історично-Археографічного Інституту“ (ч. 1, 1934) та 3 книжки „Наукових записок Інституту Історії Матеріальної Культури“ (1 і 2 з 1934 і $\frac{3}{4}$ з 1935 р.). Поза цими самобичуваннями й наклепами інший матеріал у більшості не відноситься до української історії; в журналі ж „Україна“, що узурпував собі назву славного українознавчого журналу, редактованого Грушевським у 1924—30 р.р., першою статтею є лист Сталіна до редакції журналу „Пролетарская Революция“ „про деякі питання історії большевизму“.

Наукову вартість з тих історичних публікацій ВУАН, що появилися від 1932 р., мають зредаговані Д. Багалем „Нариси з соціально-економічної історії України“ (т. I. 1932) „Переписні книги 1666 р.“, видані В. Романовським (1933), тексти „Руської Правди“, видані С. Юшковом (1935), та врешті перша частина X. тому „Історії України-Русі“ М. Грушевського, що обіймає початки гетьманування Івана Виговського до гадяцької унії (1657—58 р.р.); це посмертне видання праці великого історика зредагувала його дочка Катерина (почався друк у 1936 р., закінчився у 1937 р.). Вражає дуже лихий папір, на якому надруковано цю цінну працю (є вістки, що її спалено, так, що залишилося тільки кілька примірників висланих негайно після появи за граници), під час коли праці російської „Академії Наук СССР“ друкуються на першорядному папері. Треба знати, що російська „Академія Наук СССР“ має більшу свободу в своїй науковій праці, тому в її виданнях оповіщував деякі свої розвідки перед смертю й пок. М. Грушевський. Деякі з історичних праць московських дослідників, виданих цією Академією, як виданий Н. Н. Зарубином текст „Слова Данила Заточника“ (1932) збірник праць, присвячений друкареві Іванові Федорову (1935) та праця Б. Д. Грекова про февральні відносини в київській Русі (1937), відносяться до української історії. Але таких праць небагато. Більшість історичних праць російської Академії Наук СССР відноситься то до московської історії, то до історії різних угро-фінських і тюрко-татарських народів.

З порівнання історичних видань за останніх 8 років української й російської Академії Наук бачимо, що остання видала багато великих історичних праць, під час коли „Всеукраїнська Академія Наук“ (чи пак в останньому часі „Академія Наук УССР“) поза згаданими науковими публікаціями видає большевицькі атітки. Це зветься офіційно шумно „марксо-ленінсько-сталінська наука“. Гріхом проти неї є не тільки останні досліди Грушевського над історією України, але навіть публікація архівного матеріалу, як „Переписні книги з 1666 р.“ з коротким вступом історика В. Романовського. Закидає йому за те „буржуазно-націоналістичні концепції“ інший історик О. Оглоблін, якому в травні 1931 р. дискусія в Товаристві істориків-марксистів у Києві „допомогла усвідомити буржуазно-націоналістичний характер“ його власних давніших праць. Після того Оглоблін мусив себе „марксо-ленінською критикою“ самобичувати, що звалося „початком процесу марксо-ленінського переозброєння“ історика, щоб після того виступити з наклепом на праці інших істориків. Такі понижуючі гідність не тільки наукового дослідника, але й людини

„процеси методологічного переоображення“ мусять переходити ті українські історики, що хочуть оминути заслання. Серед заломаних находимо перед тим поважних дослідників історії українського права Л. Окиншевича й С. Борисенка.

В „Тематичному плані Академії УССР“ на 1936 р. немає навіть окремої рубрики для історії. Ось який сумний епілог праці Української Академії Наук у ділянці української історіографії.

До 1930 р. проявляла ще окрему наукову працю й Всеноародня Бібліотека України при УАН, що видала 4 книги „Журналу Бібліотекознавства й Бібліографії“, який являється помічним підручником для історичних дослідів. Подібну місію виконав і Український Науково-дослідчий Інститут Книгознавства виданням 4-х томів своїх „Трудів“ та 7-х історично-бібліографічних праць окремо (1923—30).

Участь в історичній роботі проявляла рівно ж Секція для української історії про Марксистській Дослідній Катедрі в Києві під проводом засудженого в процесі СВУ 1930 р. О. Гермайзого. Історичні розвідки появлялися також у „Записках Київського Інституту Народньої Освіти“ (4 томи 1926—30).

Розвідки з обсягу економічної історії находяться в „Наукових Записках Київського Інституту Народного Господарства“ (до 1930 р. 9 томів). Матеріали до історії господарства з останнього часу містять „Записки Київського Сільсько-Господарського Інституту“ (1926—30, 4 томи).

У Харкові до 1930 р. історіографічну працю вела передусім Науково-дослідча катедра історії України, прозвана наприкінці свого існування „Катедрою історії української культури“ під управою померлого в 1932 р. Д. Багалія. Її видавництво „Науковий Збірник“ має 10 томів (т. т. 1—7 називаються також „Наукові Записки“), серед яких є два випуски „Бібліографічного Збірника“. Розвідки з обсягу української історії містять також „Наукові Записки Науково-дослідчої Катедри історії європейської культури“ (1924—30, 3 томи). Дещо з історичних праць видало до 1931 р. й „Державне Видавництво України“, серед них IX-й том Історії України М. Грушевського (1928—31) і I-ший том „Нарисів з історії України“ М. Петровського (1930). Українське Центральне Архівне Управління в Харкові видало в 1925—30 р. р. 15 книжок „Архівної Справи“ з цікавими статтями з обсягу архівознавства.

Праці у наведених харківських наукових видавництвах є здебільша суто наукові. Не такі вже є публікації Катедри для української історії при Інституті Марксизму-лєнінізму з М. Яворським (також засланням по 1930 р.) на чолі, т. зв. „Істпарту“ (історії комуністичної партії [більшовиків] України) та видавництва „Українського Т-ва політкаторжан і засланців“. Їхні періодичні видання „Пропаганду Марксизму“ (згодом „Пропаганду Марксизму-ленінізму“ орган „І. М.-Л.“), „Літопис Революції“ (орган „Істпарту“) та окремі розвідки й матеріали з революційного руху на Україні в все з партійною закраскою. Проте науковий дослідник найновішої історії України не може ігнорувати й

тих матеріалів, тільки мусить заналізувати їх укупі з іншими історичними матеріалами.

З інших осередків українського історіографічного руху на Придніпрянщині до 1930 р. заслугує на увагу Ніжинський Інститут Народної Освіти з катедрою історії культури й мови; „Записки Н. І. Н. О.“ (1925—32 р.р. 12 т. т.) під редакцією М. Петровського містять здебільша історичний матеріал. У 1924—29 р.р. видав „Кабінет вивчування Поділля Винницької Філії Всенародньої Бібліотеки України при У. А. Н.“ 25 випусків своїх видань (1—24 і 26) в цінними розвідками з обсягу передісторії, історії та географії Поділля. Коли ж усунено директора Винницької Філії В. Б. У. В. Отамановського (процес „СВУ“) це видавництво впало. В 1930 р. появилося ще в Винниці видання Винницького Вечірнього Робітничого Університету здебільша популярного характеру „Винничина в екскурсіях“ (5 випусків). Камянець-Подільські видавництва „Записки К.-П. Інституту Народної Освіти“ (II-ий т.), „Записки Сільсько-господарського Інституту в Камянці на Поділлю“ видання „Краєзнавчого Комітету“ та „Плянової Комісії“ містять у собі також дещо історичного матеріалу.

В Одесі, де перебував засуджений в процесі „СВУ“ визначний дослідник економічної історії України М. Слабченко, історичну працю вели Соціально-історична та Історично-філологічна Секції Одеського Наукового при Українській Академії Наук Товариства, що видавали свої „Записки“. До 1930 р. вийшло 5 чисел „Записок“ Соціально-історичної та 3 числа Історично-філологічної Секцій. Остання видала також 5 розвідок окремо. Значну науково-дослідчу працю розвинула одеська Центральна Наукова Бібліотека, що видала три томи своїх „Праць“; розвідки ж її співпрацівників з обсягу бібліографій та архіво-зnavства з'явилися також в інших видавництвах. Чимале місце для історичних праць приділила Одеська Комісія Краєзнавства у своєму органі „Вісник О. К. К. при ВУАН.“ 1—3 числа „Вісника“ з'явилися спільними заходами всіх секцій, а останні 4—5 числа видали окремо кожна секція О. К. К., а саме: с. вивчення природних багацтв, соціально-історична, с. для вивчення грецької національної меншості, німецька й археологічна.

Історичні праці містять також „Записки Полтавського Інституту Нагодної Освіти“ (від 1928 р.: „Інституту Соціального Виховання“ 5 т. т.). Також „Полтавський Державний Музей ім. Короленка“ видав 2 т. т. свого „Збірника“ та дрібніші історичні розвідки в серії своїх науково-популярних видань. У Дніпропетровському йшла праця на полі української історіографії в Науково-дослідчій катедрі україно-зnavства під кермою заслуженого історика Запорожжя Д. Яворницького. За його редакцією вийшов I. том „Збірника Дніпропетровського Краєвого Історично-Археологічного музею“; деякі його праці з'явилися в різних видавництвах.

Спроби дослідів місцевої історії були по різних окружних містах Придніпрянщини. Займалися ними місцеві краєзнавчі музеї, наукові товариства й інститути народної освіти, як от у Чернігові (Чернігівський Державний Краєвий Музей і Чернігівське Наукове Товари-

ства), Житомирі (Волинський науково-дослідчий музей і Волинський Інститут Народньої Освіти ім. І. Франка), Коростені (Коростенський Окружний Музей Краєзнавства), Шепетівці (Шепетівське Наукове при УАН Т-во), Миколаєві (Інститут Народньої Освіти), Херсоні (Державний Херсонський Історично-археологічний Музей), Прилуках (Прилуцький Окружний Музей), Ізюмі (Ізюмський Окр. Музей) та в Луганському (Наукове Т-во на Донеччині).

У всіх цих осередках урвалася історична праця у 1931 р. В „Літописі Друку“ за останні роки, в рубриці „історія“ подані популярні нариси з історії революційних рухів від кінця XIX ст., головно з історії поодиноких фабрик і робітничих у них партійних рухів — все те заправлене большевицькою агітою, передруки в збірних виданнях статей Леніна, Сталіна й інших большевицьких провідників, спогади партійних большевицьких діячів, збірки промов із біжучих зіздів комуністичної партії, врешті підручники історії Росії та „класової боротьби“ з марксо-ленінського становища. Всі ці видання це тільки матеріали до історії теперішнього лихоліття України під советським ярмом; вони показують нам, чим намагаються большевики вбити українську національну душу. В большевицькому педагогічному місячнику на українській мові „Комуністична Освіта“ находимо статті з ділянки дидактики історії, якої навчання зорганізовано в 1935 р. у всіх школах СССР. Навчанням історії сподіються советські центральні органи виховати собі відданих громадян. З дидактично-історичних статей в „Ком. Освіті“ довідуємося, що при навчанні історії в школах на Україні звертається увагу головно на минуле Московщини, на події із всесвітньої історії, згадується про місцеву історію тільки з конечності, а про навчання історії України, як окремого курсу, нема зовсім мови.

Супроти такої долі української історичної науки в Східній Україні ввесь тягар дослідів над нашим минулім спадає на західніо-українських істориків. Видатніші з поміж останніх згуртовані в Історично-філософічній Секції Наукового Товариства ім. Шевченка у Львові та в її комісіях. Приняті до друку Секцією праці своїх членів та її співробітників оповіщені в спільному органі Історично-філософічної філологічної секції „Записки Наукового Товариства ім. Шевченка“ (у 1921—38 р. р. появилися т. т. 99—100 і 131—155). Крім того з'явилася збірка рефератів галицько-українських істориків на 7-ому Історичному Конгресі у Варшаві 1933 р. п. н. „Contributions à l'histoire de l'Ukraine“, 2 томи „Збірника Історично-філософічної секції (15 і 17), 3 томи „Українсько-руського Архива“ (11, 12 і 15), 2 томи „Студій з поля суспільних наук і статистики (4—5), 3 числа „Збірника Правничої Комісії при Іст.-філ. Секції Н. Т. Ш.“ та 4 випуски „Матеріалів до української бібліографії“ (4—7). У 1924—25 р. р. виходив спершу накладом Книгарні НТШ, згодом накладом Бібліотеки Й Музею НТШ місячник присвячений історії й культурі п. н. „Стара Україна“, в 1937—38 р. р. — спільній місячник Комісії бібліології НТШ і Т-ва Бібліофілів в Львові „Українська Книга“.

Очевидно, сьогодні науково-видавничий рух Наукового Това-

риства ім. Шевченка далеко не дорівнює передвоєнному серед сприятливих умовин. Тимто немає систематичної праці над продовженням Історії України М. Грушевського. Старші галицькі історики займаються здебільша популяризацією історії у виданнях Т-ва „Просвіта“, І. Тиктора, молодші боряться з тяжкими матеріальними труднощами, мусять не тільки досліджувати, але й подбати про видавництво, яке видало б їхні досліди.

Поза виданнями НТШ появилися ще в післявоєнному часі 2 наукові збірки накладом львівської Ставропигії, а саме „Збірник Львівської Ставропигії“ (т. I. 1921) і „Матеріали отн. къ истории Львовского Ставропигиона въ 1700—1767 г.г.“ А. Копистянського, при чому останні, як і видання „Временникъ“ зредаговані московофілами. Історичні розвідки з обсягу минулого української церкви появляються часом у видаваному від 1923 р. квартальнику Богословського Наукового Товариства „Богословії“, більші праці в „Працях Бог. Наук. Т-ва“ та в „Працях Гр.-Кат. Богословської Академії“ в Львові. Від 1924 р. розпочав Чин св. Василія Вел. у Жовкві видавати „Записки Чина С. Василія Великого“, присвячені виключно працям та матеріям з історії української церкви (досі появилися т. т. I—III і 2 перші випуски IV і VI томів).

Матеріали до історії визвольних змагань появляються накладом основаного в 1922 р. видавництва „Червона Калина“, що видала історію УСС і СС та спогади учасників визвольної війни окремими книжками та в своїх періодичних виданнях: „Календарі-Альманаху“ (від 1922 р.) і місячнику „Літопис Червоної Калини“ (від 1929 р.). Накладом цього видавництва появляються нариси з давнішої історії України, здебільша науково-популярного характеру.

Зацікавлення українського громадянства своїм минулим проявляється від 1930 р. науково-популярними нарисами з місцевої історії поодиноких повітів, міст і сіл. Музей „Бойківщина“ у Самборі видав у 1931—38 р. р. 10 томів „Літопису Бойківщини“ з науковими причинками до місцевої історії.

Для дослідів історії Карпатської України прислужився видаваний 1922—38 р. р. „Науковий Збірник Т-ва „Просвіта“ в Ужгороді (т. I—XIV). Статті з карпато-українського минулого появлялися принайменше в різних інших місцевих видавництвах. З окремих видань слід відмітити „Нариси з соціально-господарської історії Підкарпатської Русі“ О. Мицюка (т. I і II, Ужгород 1936 — Прага 1938).

Немає обявів наукової історичної праці, як і взагалі наукової роботи в румунській земанщині (Буковина, Бесарабія й Мармарощина), слабі є прояви в північно-західніх замілех, опанованих Польщею (Волинь, Холмщина, Підляшшя й Полісся), де тільки час від часу появиться гопулярний нарис з місцевої історії та наукова праця місцевого дослідника у львівських виданнях.

Серед української політичної еміграції в Середушій Європі розвивалася також українська наука взагалі, а історіографія зокрема.

Перші спроби історіографічної праці бачимо у Відні, де з ініціативи М. Грушевського повстав у 1919 р. „Український Соціологічний

Інститут“ з завданням вивчення української суспільності й видавання відповідної соціологічної літератури. Поза виданнями праць із загальної соціології видав „УСІ“ також нариси і матеріали з історії України. Деякі видання УСІ друкувалися у Львові. — „Обєднання українських видавців“ у Відні видало в 1921 р. І випуск бібліографічного журналу „Книга“. Від часу повороту М. Грушевського до Києва наукова работа серед віденської еміграції завмирає.

Найкраще розвивалася українська історична наука серед еміграції в Чехії, де основана низка українських наукових установ, товариств і видавництв. Оснований в Празі 1921 р. Вільний Український Університет видав 2 томи „Наукового Збірника“, 2 томи „Наук. Ювілейного Збірника“, присвяченого през. Т. Г. Масарикові, в більшості з історичними розвідками, та деякі більші історичні праці окремо, серед них „Огляд української історіографії“ Д. Дорошенка. 2 томи своїх „Праць“ і низку історичних розвідок окремо видало основане в 1923 р. „Українське Історично-філологічне Товариство“ в Празі, як рівно ж оснований в тому самому році „Український Високий Педагогічний Інститут ім. М. Драгоманова в Празі“. „Український Інститут Громадознавства (Соціологічний)“ видав низку більших праць та менших розвідок з ділянки соціології та політичної й економічної історії України. Літоіографовані праці з цих самих ділянок видав також пражський Український Робітничий Університет“.

Розвідки з історії господарства й права в Україні містяться в „Записках Української Господарської Академії“ в Подебрадах (1927—29 I—II т. т.). Бібліографічні замітки з обсягу українознавства подає видаваний в 1927—32 р. р. квартальник пражського „Українського Товариства Прихильників Книги“ „Книголюб“.

На видавничому полі заслужився для української науки взагалі, а для історіографії зокрема „Український Громадський Видавничий Фонд“ у Прагі.

Зорганізована Громада Кубанців у Чехословаччині видала збірник статей про Кубань і кубанців у минулому й сучасному п. н. „Кубань“ (1926). „Громада Українців з Кубані“ видала важні як історичний матеріал до історії Кубані твори наказного отамана чорноморського війська Якова Кухаренка (1928). Матеріали до останніх визвольних змагань на Кубані містяться в неперіодичному „Кубанському Краю“.

В Берліні появилася низка історичних нарисів і спогадів накладом основаного в 1920 р. видавництва „Українського Слова“. Його накладом появлявся в 1923—4 р. р. тижневик „Літопис політики, письменства і мистецтва“ в якому надибуємо цікаві історичні статті. З кінцем 1926 р. основано в Берліні „Український Науковий Інститут“, що видав 2 „Mitteilungen des Ukrainischen Wissenschaftliches Institutes in Berlin“, 3 томи „Abhandlungen d. U. W. I.“, 6 випусків „Beiträge zur Ukrainekunde“ та видає літоіографовані „Вісти – Ukrainische Kulturberichte“ в українській і німецькій мовах.

Оснований в 1930 р. „Український Науковий Інститут“ у Варшаві згуртував у собі головно науковців емігрантів з Придніпрянщини. 48 томів „Праць У. Н. І.“, що з'явилися досі, містять здебільша розвідки й матеріали з ділянки політичної, культурної та економічно-соціальної історії України. Поза видаванням „Праць“ відбуваються в „У. Н. І.“ наукові реферати з дискусіями, а саме в економічному Семінарі, присвячені економічній історії та проблемам сучасної економії України, в Комісії дослідження історії українського руху та в Історичній Секції для дослідів над польсько-українськими проблемами. Праці з історії церкви появляються в органі Православного Богословського Відділу Варшавського Університету „Елпіс“ (досі 11 т. т.). Історично-літературні праці І. Огієнка з'явилися в видавництві „Студії до української граматики“. В 1935—39 р. р. видавав Огієнко місячник „Наща Культура“, в якій, як також і в „Науковому Збірнику“ з приводу 30-ліття його наукової праці є чимало цікавих історичних статей.

Військова еміграція з Придніпрянщини згуртувалася в „Українському Воєнно-Історичному Товаристві“ у Варшаві (спершу у Каліші). Її неперіодичного науково-воєнного журналу „Табор“ з'явилося досі 35 книжок. Крім того видало „У. В.-І. Т-во“ 8 збірників матеріалів до історії українського війська п. з. „За державність“ (1927—38).

Українські історики — ті, що живуть на західніх землях Старого Краю і ті, що на еміграції в західно-европейських політичних і культурних центрах, оповіщують свої розвідки і в чужих доступних їм наукових видавництвах. Своє громадянство повідомляють вони про власні досягнення в ділянці своїх дослідів на сторінках своєї щоденної, тижневої й місячної преси.

З недомагань сьогоднішньої української історіографії кидається одно найбільше у вічі: це брак дослідів над історією української еміграції в Америці, брак українського видавництва такого, яким є для розкинених поза межами Німеччини німців видаваний д-ром Г. Й. Баєром у Штутгарті від 1937 року чвертьрічник „Auslandsdeutsche Volksforschung“. Такі принарадні видання як „Пропамятна Книга“ видана з нагоди 40-літнього Ювілею Українського Народного Союзу“ (Джерзі-Сіті 1936) не виповнюють ні трішки цієї прогалини в українській історіографії. А вже дивно чудасіє є факт, що історик-емігрант в Америці Ол. Сушко випускає в Шікаго в 1936 р. книжку про Гавгамелю-Каракош у часах Олександра Великого,* до якого ніяк не привязати української історії, хоч як автор не намагається це зробити, коли досліди над історією американських українців лежать облогом. Ці досліди слід повести й тут одно із завдань американського „Українського Наукового Інституту“.

*) На наголовному листку читаємо шумний титул „Academia Scientiarum Ukrainianica Americana, Series historico-philologica. Vol. IX. Origines Eurasiae or Materials elucidating the Ethic and Cultural Genesis of Eurasia, Edited by Aleksander Sushko. Gavgamela The Modern Qaraqosh, October I, 331 b. C. by A. Sushko“ при тому різні несуттєві титули автора. Під його адресою слід замітити: більше поваги в наукових справах.

Dr. Mykola Andrusjak:

Ukrainian Historiography.

A view of the development and character of Ukrainian Historiography in the course of 900 years (1039 – 1939). The author deals with the most important stages of the growth of Ukrainian historiography: for instance, the annals of Ruthenia during the reign of the princes of the Rurik dynasty in XI – XIII centuries, the Lithuanian - Ruthenian annals and monastery chronicles in XIV – XVI centuries and the Cossack annals of the XVII – XVIII centuries, and finally the Modern Ukrainian Historiography of the XIX - XX centuries.

The Ukrainian annals of XI – XVIII centuries were of the same pragmatic character while the modern historiography of XIX – XX centuries were of an evolutionary and genetic character. From the ideological point of view the annals were of a national character and in the modern historiography some divergencies are apparent. In the course of the nineteenth and at the opening of the twentieth century up to the Ukrainian war of independence in 1917 – 1920 predominated a popular trend which, with Mychajlo Hruševskyj, had developed into negation of government, if it did not comply with the interests of the mass of the people. To be sure the national conception had been manifested by some historians of the nineteenth century but they were those who believed in the national supremacy of the Russian nation over the Ukrainian nation, and for that reason this conception actually came to be more harmful to the Ukrainian national idea. The Ukrainian national idea in historiography began to make its appearance after 1919 in historical studies in Eastern, and Western Ukraine. In Eastern Ukraine this conception was adapted by D. Bahalij who at length abandoned it, and adapting himself to the Bolshevik regime followed the Marxist ideology. In Western Ukraine S. Tomashivskyj was the first to treat Ukrainian history from the national point of view, but in his outline of history the process of the formation of the Ukrainian Nation is misrepresented. In his opinion it did not begin till the time of the Galicia and Lodomeria State, while in reality, it began in the time of the Kyjiv (Kiev) State after its Christianisation in the X – XI centuries, and his assertion of the feudal dependence of the Galician princes, who in reality were sovereigns, on the Holy Ro-

man emperors remains without any historical justification. By his follower E. Terlećkyj the Cossacks are groundlessly denied their capabilities of statemanship.

The author is the first to remark that in the years 1924—34 Mychajlo Hruševskyj underwent an evolution and made the national conception his own. In 1924—30 he gathered together in the Historical Section of the Ukrainian Academy of Science in Kyjiv a group of historians of national ideology, among whom the most burning nationalist was O. Hermajze. Finally the writer gives a bibliography of studies containing surveys of Ukrainian historiography.

II. Centres and publications of the Ukrainian post-war historiography. The author deals with the historical publications in Eastern and Western Ukraine. He stresses a magnificent growth of Ukrainian historical study in the Historical Section of the Ukrainian Academy of Science in 1924—30 under the lead of M. Hruševskyj; this Section was destroyed by the Bolsheviks in 1931. Next the author deals with the historical studies in the Ševčenko - Society of Science at Lviv and in the centres of Ukrainian political emigration in Europe—Vienna, Prague, Berlin, Warsaw — and at the conclusion he points to the urgent necessity of historical research among the Ukrainian population in America where no systematic researches on the history of Ukrainian Colonization has been carried on yet.